

تأثیر سواد رسانه در تأمین حق امنیت خانواده

انوار قائمی^۱ام البنین کوهستانی^۲

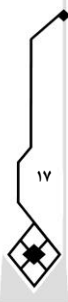
چکیده

امنیت همواره به عنوان یکی از مهم‌ترین نیازهای بشر و مورد مطالبه همگان است. تأمین امنیت خانواده از اهمیت زیادی برخوردار است؛ زیرا در تشکیل هویت و شخصیت افراد نقش اساسی دارد. بی‌تردید، امروزه رسانه‌ها نقش بی‌بدیلی در تأثیرگذاری بر افکار، نگرش‌ها، ادراکات و نیز رفتارهای افراد ایفا می‌کنند. رسانه‌ها در کارکرد مثبت، سبب افزایش آگاهی‌ها و مهارت‌های اعضای خانواده می‌شوند، اما زمانی که در کارکرد منفی نقش وارونه بر عهده می‌گیرند، فضای خانواده را آلوده، مبهم و تاریک خواهند ساخت؛ از این رو، آموزش استفاده صحیح از رسانه‌ها ضروری است. داشتن سواد رسانه‌ای می‌تواند استفاده خانواده‌ها از رسانه‌ها را مؤثرتر و پویاتر نماید تا به راحتی تحت تأثیر ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های خاص رسانه‌ها قرار نگیرند. در این پژوهش، پردازش اطلاعات به روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد کشف نقلی-وحيانی ارائه شده و هدف آن، استحکام بنیان و امنیت خانواده است. این پژوهش تأثیر سواد رسانه‌ای را در تأمین حق امنیت خانواده در حیطه‌های مذهبی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و علمی مورد بررسی قرار داده است. این تأثیرات عبارت‌اند از: تأثیر مذهبی: جلوگیری از تضعیف باورها، تأثیر فرهنگی: پرهیز از تغییر سبک زندگی و مدگرایی، تأثیر اجتماعی: جلوگیری از انزوای طلبی و بروز ناهنجاریهای اجتماعی، تأثیر اقتصادی: پرهیز از مصرف‌گرایی و تنوع‌طلبی، تأثیر سیاسی: افزایش بصیرت و اعتماد و مشارکت سیاسی خانواده‌ها، تأثیر علمی: بالا رفتن سطح علمی خانواده‌ها.

واژگان کلیدی: سواد رسانه، امنیت خانواده، امنیت، خانواده، حق امنیت خانواده

۱. دانش‌پژوه سطح ۳، گرایش تفسیر و علوم قرآنی، مدرسه علمیه تخصصی حضرت نرجس علیها السلام زاهدان، anvar.ghom64@gmail.com

۲. دانش‌پژوه سطح ۴، تفسیر تطبیقی، مدرسه علمیه تخصصی حضرت صدیقه کبری علیها السلام قم، o.koohestani14@gmail.com

مقدمه

یکی از مطالبات همیشگی انسان‌ها، امنیت بوده است. بدون امنیت، زندگی انسان دچار مشکل شده و از بین خواهد رفت. احساس آرامشی که در نتیجه برقراری امنیت به دست می‌آید، با هیچ حس دیگری قابل مقایسه نیست و تأمین آن مستلزم تعامل آگاهانه و راهبردی، در قالب یک عمل جمعی و مشارکت‌آمیز است. امنیت در قرآن کریم یکی از مهم‌ترین نعمت‌های الهی است که خداوند متعال با این نعمت بر بندگانش منت نهاده و فرموده است: «فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ؛ شایسته است خدایی را فرمان برید که پروردگار این خانه (کعبه) است؛ خدایی که به مردمان نعمت روزی و امنیت عطا کرده است. (قریش: ۳ و ۴)

یکی از وظایف اصلی خانواده تأمین امنیت و آرامش برای همه اعضای خانواده است و در انجام این وظیفه، تفاوتی میان فضای حقیقی و مجازی وجود ندارد. برای تحقق این هدف، باید موانع حفظ امنیت خانواده رفع شود. امروزه رسانه‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای رشد یا انحطاط خانواده، در زمینه سلامت محیط خانواده، پرورش و تغییر رفتارها و هیجان‌های افراد تأثیر بسزایی دارند. رسانه‌ها علاوه بر کارکرد مثبت، کارکرد منفی نیز دارند و می‌توانند عاملی برای سست کردن بنیان خانواده‌ها باشند.

اعضای خانواده می‌توانند با استفاده صحیح از رسانه‌ها آگاهی‌ها و مهارت‌های خود را افزایش دهند، اما استفاده نادرست و بدون آگاهی از رسانه‌ها می‌تواند سبب تخریب و تضعیف روابط خانوادگی شده و آن‌ها را از رشد باز دارد و به انحراف کشاند. این امر زمینه‌ساز زوال و فروپاشی امنیت و آرامش خانواده خواهد بود. این تفاوت در استفاده صحیح و نادرست از رسانه‌ها، ضرورت یادگیری فن و مهارت استفاده بهینه از رسانه‌ها یا همان سواد رسانه‌ای را بسیار ضروری و حیاتی می‌کند.

سواد رسانه‌ای به معنای نظارت بر تأثیر رسانه‌ها است که ابتدا باید نگاه انتقادی داشت. این نگاه انتقادی باید به مخاطبان بالفعل و بالقوه رسانه‌ها از جمله خانواده‌ها

تسری پیدا کند و خانواده‌ها باید در رابطه با این موضوع مهم به درک جامع‌تری نائل آیند. در این میان، سواد رسانه‌ای مهارتی است که می‌تواند اثرات رسانه‌های گروهی را تعدیل کند و به مخاطبان این امکان را بدهد که با آگاهی کامل پیام‌های رسانه‌ها را پردازش کنند.

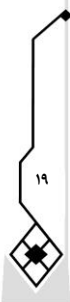
در زمینه سواد رسانه‌ای و تأمین حق امنیت خانواده در ابعاد مختلف مذهبی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و علمی، مواردی وجود دارد که پرداختن به آن‌ها ما را به نتایج مطلوبی می‌رساند. بر اساس مطالعات اولیه، چنین به نظر می‌رسد که سواد رسانه‌ای در تأمین حق امنیت خانواده، از تضعیف باورها و اعتقادات مذهبی در بعد مذهبی، از تغییر سبک زندگی و مدگرایی در بعد فرهنگی، از انزوای طلبی و بروز ناهنجاری‌های اجتماعی در بعد اجتماعی، از مصرف‌گرایی و تنوع‌طلبی در بعد اقتصادی جلوگیری کرده و باعث افزایش بصیرت خانواده‌ها و اعتماد و مشارکت سیاسی در بعد سیاسی و افزایش سطح علمی آن‌ها در بعد علمی می‌شود.

در این زمینه پژوهش‌هایی به صورت مجزا انجام شده است؛ مثلاً در مورد سواد رسانه‌ای و امنیت خانواده به طور جداگانه تحقیقاتی صورت گرفته، اما پژوهش حاضر قصد دارد به تأثیرات سواد رسانه‌ای در تأمین حق امنیت خانواده در ابعاد مختلف پردازد.

پیشینه

مقالات فراوانی در رابطه با این پژوهش به نگارش درآمده است. از جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. آمینی (۱۳۹۴ش) در مقاله‌ی «ضرورت آشنایی با سواد رسانه‌ای در خانواده» ابتدا به چیستی سواد رسانه‌ای پرداخته و سپس رابطه‌ی آن را با سلامت روان بررسی نموده و در آخر نقش سواد رسانه را در نهاد خانواده به طور کلی بیان کرده است. این مقاله

سواد رسانه را به خوبی شرح داده، اما به ضرورت آشنایی با سواد رسانه در نهاد خانواده به صورت جزئی پرداخته نشده است. چیزی که این پژوهش را متمایز می‌کند، این است که این پژوهش تأثیر سواد رسانه را به طور جزئی و خاص در تأمین حق امنیت خانواده مورد بررسی قرار داده است.

۲. حیدریه‌زاده (۱۳۹۹ش) در مقاله‌ی «ضرورت سواد رسانه‌ای در کودکان و نوجوانان و تأثیر آن بر سلامت خانواده» ابتدا به مفهوم سواد رسانه‌ای به طور مفصل پرداخته و سپس ویژگی‌های روان‌شناسی و جامعه‌شناسی آن را بیان نموده و همچنین به جایگاه سواد رسانه در نظام آموزش کشور اشاره کرده است. تأثیر رسانه بر فرهنگ، سیاست و اجتماع را به خوبی بیان داشته، اما به تأثیر سواد رسانه بر سلامت خانواده نپرداخته و در پایان ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای را شرح داده است. وجه تمایز آن با این پژوهش این است که ما درصدد بیان تأثیرات سواد رسانه‌ای در حوزه‌های مختلف، به ویژه در تأمین حق امنیت خانواده، هستیم.

۱. مفهوم شناسی

قبل از ورود به بحث، بررسی مفاهیم سواد رسانه و حق امنیت خانواده ضروری است.

۱. مفهوم سواد رسانه

فرد با سواد در گذشته، به فردی گفته می‌شد که توانایی درک (خواندن و نوشتن) متنی ساده در زندگی روزانه خود را داشت. همگام با رشد و پیشرفت‌های وسیع در حوزه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، مفهوم سواد نیز تغییر کرده است. همچنین، رسانه وسیله‌ای است برای نقل و انتقال اطلاعات، ایده‌ها و افکار افراد یا جامعه؛ رسانه یک واسطه عینی و عملی در فرایند برقراری ارتباط است و دو نوع کارکرد آشکار و پنهان برای

آن وجود دارد. کارکرد آشکار آن یعنی این که رسانه محل برخورد پیام و گیرنده پیام است، اما کارکرد پنهان رسانه یعنی برقرارکننده جریان ارتباط و پیام‌رسانی. (زارعی و همکاران، ۱۴۰۲ش، ص ۱ و ۲)

سواد رسانه‌ای مهارت و دانشی است که نوعی رابطه برد-برد بین مخاطب و رسانه برقرار می‌کند، نه یک رابطه برد-باخت. مهارتی است که به مخاطب اجازه می‌دهد و او را توانمند می‌سازد تا ارزیابی و تجزیه و تحلیل درستی از پیام داشته باشد. سواد رسانه‌ای، از پیام رمزگشایی و معنی‌یابی می‌کند و در عین حال معناسازی صورت می‌گیرد. (دارابی، ۱۳۹۵ش، ص ۶۵) سواد رسانه‌ای برخورد هدفمند با رسانه‌هاست که موجب بالا رفتن سطح آگاهی افراد جامعه به عنوان مخاطبان آن‌ها و منجر به ارتباطی دوسویه و مشارکت‌جویانه می‌شود. (دهقان شاد و کوکنده، ۱۳۹۱ش، ص ۷۱)

سواد رسانه‌ای در یک تعریف بسیار کلی عبارت است از یک نوع درک مبتنی بر مهارت که براساس آن می‌توان انواع رسانه‌ها و انواع تولیدات آن‌ها را شناخت و از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد. سواد رسانه‌ای می‌تواند به مخاطبان رسانه‌ها بیاموزد که از حالت انفعالی و مصرفی خارج شده و به معادله متقابل و فعالانه‌ای وارد شوند که در نهایت به نفع خود آنان باشد. به عبارت دیگر، سواد رسانه‌ای کمک می‌کند تا از سفره رسانه‌ها به گونه‌ای هوشمندانه و مفید بهره‌مند شد. (زارعی و همکاران، ۱۴۰۲ش، ص ۵) آشنایی هرچه بیشتر با مفهوم سواد رسانه‌ای موجب می‌شود که رسانه در خدمت افراد جامعه باشد نه اینکه آن‌ها در خدمت رسانه باشند. (امینی، ۱۳۹۴ش، ص ۱)

۲. مفهوم حق امنیت خانواده

امنیت: امنیت ضد ترس است (جوهری، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۲۰۷۱؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۳، ص ۲۱) و اصل أمن، آرامش نفس و نابودی ترس معنا شده است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۹۰؛ زبیدی حسینی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۸، ص ۲۳) همچنین، ایمنی،

آرامش قلب و خاطر جمع بودن است. (قرشی بنایی، بی تا، ج ۱، ص ۱۲۳) امنیت از ریشه «امن» به معنای در امان بودن و در آرامش بودن از هرگونه تهدید و ترس است، که در قرآن کریم کلمات هم خانواده با امنیت مانند «ایمان» و «امانت» دربردارنده مفهوم عدم ترس و هراس و در امان بودن و مصونیت هستند. واژه‌های دیگری مانند «سلام» و «سلم» و «صلح» و «سکینه» مفهوم ایمنی از خوف و هراس را دربرداشته و از اطمینان و آرامش برخوردارند. (ترابی، ۱۳۹۳ ش، ص ۶۱) امنیت در لغت به معنای «نداشتن دلهره و دغدغه» است و در اصطلاح، احساس امنیت به فقدان هراس از تهدید شدن یا به مخاطره افتادن ارزش‌های انسانی و نبود ترس از تهدید حقوق و آزادی‌های مشروع گفته می‌شود. (افراسیابی و همکاران، ۱۳۹۴ ش، ص ۵) امنیت دارای دو عنصر اساسی تهدید و فرصت است و برقراری امنیت، مشروط به رهایی نسبی از تهدید و استفاده بهینه از فرصت‌هاست. (عبدالرحمانی و همکاران، ۱۳۹۹ ش، ص ۷۴)

خانواده: خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند. خانواده، یک گروه پویاست که با برقراری ارتباط با یکدیگر و انجام کار و فعالیت مشترک، هدف مشترکی را نیز دنبال می‌کنند. (امیری، ۱۳۹۸ ش، ص ۴۹)

حق امنیت خانواده: امنیت خانواده به معنای حفظ آرامش و سلامت اعضای خانواده است که این نوع امنیت می‌تواند ابعاد مختلفی مانند امنیت روحی، روانی، مالی و حتی جسمی داشته باشد. خانواده‌ها باید در فضایی امن و پایدار زندگی کنند تا بتوانند فرزندان سالمی را پرورش دهند. هدف خداوند متعال نیز از تشکیل خانواده این است که اعضای خانواده در کنار هم احساس امنیت و آرامش نمایند و این امنیت و آرامش، حقی برای هر خانواده است.

یکی از مؤثرترین راه‌ها برای ایجاد امنیت و آرامش در خانواده، کاهش آسیب‌های

مختلف ناشی از رسانه‌ها است که این امر ارتقای سطح سواد رسانه‌ای خانواده را می‌طلبد. آموزش سواد رسانه‌ای به عنوان یک مهارت مهم، به افراد کمک می‌کند تا در برابر جنگ رسانه‌ای مقاومت کنند. این آموزش موجب افزایش توانایی تحلیل افراد در مواجهه با رسانه‌ها می‌شود و به آن‌ها این امکان را می‌دهد که به جای پذیرش بی‌چون و چرای محتوای پیام‌های رسانه‌ای، واکنشی فعال و آگاهانه نسبت به این پیام‌ها داشته باشند. (ر.ک: شکری‌ساز، ۱۳۹۷ش، ص ۲) خانواده‌هایی که از سواد رسانه‌ای مناسبی برخوردارند، توانایی بیشتری در تحلیل و تفسیر محتواهای رسانه‌ای دارند. این مهارت به آن‌ها این امکان را می‌دهد که با دقت و آگاهی بیشتری پیام‌های مفید را انتخاب کنند. علاوه بر این، سواد رسانه‌ای به مخاطبان اجازه می‌دهد تا به‌طور فعال و آگاهانه در فرایندهای رسانه‌ای شرکت کرده و نظرات خود را ابراز نمایند. این پژوهش تأثیرات مختلف سواد رسانه را در تأمین حق امنیت خانواده مورد بررسی قرار داده است که به شرح زیر است:

ب- تأثیر مذهبی سواد رسانه

از عوامل بروز بحران هویت دینی در جوامع فعلی، گسترش استفاده از فضاهای مجازی و رسانه‌هاست. این فناوری‌های نوین اطلاعاتی به عنوان آزادترین محیط‌هایی که بشر تاکنون با آن‌ها مواجه شده، شناخته می‌شوند. تنوع و گستردگی این فناوری‌ها موجب تضعیف منابع هویت‌ساز سنتی و معمول در جوامع شده و کارکرد آن‌ها را با چالش‌هایی مواجه کرده است. (ر.ک: رحمانی، ۱۴۰۲ش، ص ۳۱) از این رو، خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد جامعه، در معرض بیشترین آسیب‌ها قرار دارد و باید برای جلوگیری از این آسیب‌ها راهکارهایی اندیشیده شود که موثرترین آن، بالابردن سواد رسانه‌ای خانواده‌هاست. در ذیل به نمونه‌ای از تأثیرات مذهبی سواد رسانه‌ای در خانواده اشاره شده است:

۱. جلوگیری از تضعیف باورها و اعتقادات مذهبی

یک واقعیت غیرقابل انکار این است که پیام‌های رسانه‌ها بر رفتار، باورها، ارزش‌ها یا نگرش فرد تأثیر می‌گذارد و این احتمال تأثیرپذیری برای کسانی افزایش می‌یابد که مقدار زیادی از وقت خود را به رسانه‌ها اختصاص می‌دهند. براساس این دیدگاه، می‌توان نتیجه گرفت که استفاده مکرر مخاطبان از رسانه‌ها و محتوای خاص آن‌ها، به ویژه محتوای نامطلوب، منجر به ایجاد یک جهان بینی مشترک در افراد می‌شود و احتمال تأثیرپذیری آن‌ها را نیز افزایش می‌دهد. (رضاداد و شعاعی، ۱۳۹۹ش، ص ۳۳۰)

بیشتر کاربران رسانه‌ها را جوانان تشکیل می‌دهند و شبکه‌های اجتماعی برای این گروه کارکردهای متنوعی دارند که شامل جنبه‌های مثبت و منفی است. این شبکه‌ها می‌توانند به جمع‌آوری اطلاعات مفید کمک کنند، اما همچنین دسترسی آسان به محتوای نامناسب، به ویژه برای نوجوانان، می‌تواند منجر به فریب و سوءاستفاده از آن‌ها شود. علاوه بر این، رسانه‌ها با ارائه محتوای غیرهمگون با باورهای اسلامی، تلاش می‌کنند تا ساختار فکری خانواده‌ها را تضعیف کرده و امنیت آن‌ها را به خطر بیندازند. (رک: شاملی، ۱۳۹۶ش، ص ۱۱۰؛ امینی، ۱۳۹۴ش، ص ۴)

خانواده همواره در بازتولید هنجارهای دینی در افراد، جایگاه ویژه‌ای داشته است. دین از دیرباز در خانواده منبع الهام‌بخشی بوده که همواره نظام معنایی خانواده را شکل داده و رفتارها را هنجارین کرده است. در گفتمان جمهوری اسلامی «خانواده پدیدآور نسلی مؤمن و در عین حال حساس به مسائل انقلاب و دوستدار حکومت دینی» تعریف می‌شود. (احمدی، ۱۴۰۱ش، ص ۵۷) اگر نهاد خانواده در فرایند شکل‌گیری هویت دینی فرزندان خود به درستی عمل نکند، افراد ممکن است نسبت به هویت دینی خود احساس پوچی کنند. در نتیجه، با ورود محتوای جدید و جذاب از سوی رسانه‌ها، هویت دینی آن‌ها کاهش یا تغییر خواهد یافت و به منابع دیگری که در فضای رسانه‌ای در دسترس است، رجوع خواهند کرد.

میان سواد رسانه‌ای و شکل‌گیری هویت دینی افراد، رابطه معناداری وجود دارد و افرادی که سواد رسانه‌ای بالاتری دارند، از ثبات بیشتری برخوردارند. همچنین در رابطه با شاخص‌های سواد رسانه‌ای، میان میزان مهارت فرد در درک محتوای پیام‌های رسانه‌ای، گزینش آگاهانه پیام‌ها، نگاه انتقادی به پیام‌ها و تجزیه و تحلیل آنها، با شکل‌گیری هویت دینی افراد، رابطه وجود دارد. (رحمانی، ۱۴۰۲ش، ص ۲۶) کاربرانی که از نظر عقیدتی و مذهبی ضعیف هستند، به ویژه نوجوانان و جوانان، در این فضا دچار آسیب جدی خواهند شد. این گروه به دلیل نداشتن قوه تجزیه و تحلیل کافی در مواجهه با مفاهیم و اطلاعات انحرافی و شبهه‌ناک، کم بودن دانش و آگاهی‌های دینی از القانات دروغین و حمله‌های فرهنگی تأثیر می‌پذیرند. حجم زیاد اطلاعات در فضای مجازی و ناتوانی در نظارت بر این فضا برای سوجدویان موقعیتی فراهم می‌کند تا عقاید ضد دینی، به ویژه ضد اسلامی و شبهه‌ناک را در سطح وسیعی ترویج کنند. جوانان و نوجوانان در مواجهه با این موقعیت‌ها به دلیل ضعف در تشخیص صدق و کذب مطالب دچار سردرگمی می‌شوند و در بیشتر موارد تحت تأثیر این مطالب قرار می‌گیرند و عقایدشان سست می‌شود. (زمانی و تقی‌پور، ۱۳۹۶ش، ص ۹۸) رشد سواد رسانه‌ای به عنوان یک راهکار فرهنگی مورد تأیید صاحب‌نظران قرار دارد و افزایش آن منجر به تقویت روحیه انتقادی در افراد می‌شود. این امر باعث می‌شود که افراد به راحتی تحت تأثیر محتوای رسانه‌ای قرار نگیرند و بر اعتقادات و داشته‌های خود استوار بمانند. بنابراین، با تقویت سواد رسانه‌ای، می‌توان امنیت هویتی و دینی خانواده‌ها را تأمین کرد.

ج. تأثیر فرهنگی سواد رسانه

یکی از دانشمندان (ادوارد تایلر) فرهنگ را مجموعه پیچیده‌ای می‌داند که دربرگیرنده دانستنی‌ها، اعتقادات، هنرها، اخلاقیات، قوانین و عاداتی است که انسان،

به عنوان یک عضو جامعه کسب می‌کند. (وکیلی، ۱۴۰۰ش، ص ۵) بر مبنای فرهنگ است که افراد، تجارب، تصورات، عقاید، اصول و ارزش‌های خود را با یکدیگر مبادله می‌کنند. (اسلامی و جهانگیر، ۱۳۹۶ش، ص ۲) ارتباطات و فرهنگ محکوم به همزیستی هستند، به گونه‌ای که هیچ فرهنگی بدون ارتباطات قادر به بقا نیست. حتی می‌توان گفت بدون ارتباطات، فرهنگی وجود نخواهد داشت. (حیدریه‌زاده، ۱۳۹۹ش، ص ۵) به طوری که اگر رسانه به نحو صحیحی در راستای فرهنگ جامعه و خانواده فعالیت کند، می‌تواند موجب ارتقای ارزش‌های انسانی شود و از وقوع بسیاری معضلات و جرائم پیشگیری کند. برعکس، اگر محتوای رسانه بدون هدف‌گذاری مثبت تنظیم شود، آثار منفی بسیاری بر افراد می‌گذارد و منجر به وقوع جرائم و انحرافات فراوانی می‌شود. (بهمن، ۱۳۹۵ش، ص ۲) در عصر حاضر، رسانه‌ها با تأثیر بر سبک زندگی و الگوی بومی خانواده‌ها، سبب سوء معاشرت، سستی مبانی خانواده، دشوار شدن تربیت فرزندان، انحرافات در اخلاق و فرهنگ خانواده شده‌اند؛ امری که منجر به لطمات و خسارات بسیاری به این نهاد طبیعی و اعضای آن می‌شود. (پروین و همکاران، ۱۳۹۴ش، ص ۶) در نتیجه، امنیت خانواده را به خطر می‌اندازد که می‌توان با آموزش سواد رسانه‌ای از این خطرات جلوگیری کرد. در ذیل به دو مورد اشاره شده است:

۱. پرهیز از تغییر سبک زندگی

رسانه‌های جمعی یکی از عوامل مهم در دگرگونی‌های فرهنگی و فرهنگ‌پذیری افراد محسوب می‌شوند. با گسترش استفاده از رسانه‌های جمعی، ویژگی‌های فرهنگی از مکان و زمان خود جدا شده و در اختیار همگان قرار گرفته‌اند؛ به طوری که در جوامع فعلی، فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی توانسته‌اند مفاهیمی چون دوست، ارتباط، خانواده، هویت و حتی مسائلی جزئی مانند نحوه احوال‌پرسی کردن را بازتعریف کنند. (بهادری و برقی، ۱۳۹۷ش، ص ۳۰۳)

تجربه نشان داده است که رسانه‌ها تنها در صورت جلب اعتماد مخاطب می‌توانند با ارائه داده‌ها و پیام‌ها، سبک زندگی مخاطبان را دستخوش تغییر و تحول کنند. (کریمی، ۱۳۹۶ش، ص ۶۸) امروزه خانواده‌ها با فضای مجازی و رسانه‌های مدرن مواجه هستند که هر یک به نوبه خود بر فرایند تأثیرگذاری در خانواده‌ها تأثیر می‌گذارند. برخی از این رسانه‌ها به طور خاص بر موضوع خانواده تمرکز کرده و پیام‌های مشترک آن‌ها شامل ترویج خانواده‌های ناپایدار، عادی‌سازی خیانت همسران، عادی جلوه‌دادن روابط جنسی پیش از ازدواج، ترویج فرهنگ هم‌باشی به جای ازدواج و عادی‌سازی سقط جنین برای دختران است. این پیام‌ها می‌توانند تأثیرات منفی بر ساختار خانواده و هنجارهای اجتماعی داشته باشند.

خانواده‌ها در دوران مدرن دچار تغییرات اساسی شده‌اند. این تغییرات شامل انتقال از خانواده‌های گسترده به خانواده‌های هسته‌ای و سپس به خانواده‌های تک‌نفری و تک‌والدی است. همچنین، زندگی مشترک بدون ازدواج رواج یافته و ارزش‌هایی مانند وفاداری، تولید مثل و روابط خویشاوندی کمرنگ شده‌اند. نقش‌های سنتی مردان و زنان نیز دستخوش تحول شده است؛ به طوری که مردان دیگر به طور انحصاری مسئول معیشت نیستند و زنان به فعالیت‌های شغلی خارج از خانه مشغول شده‌اند. این تغییرات نشان‌دهنده تحول در ساختار و کارکرد خانواده‌ها در پاسخ به نیازهای جدید اجتماعی و اقتصادی است. (امیری، ۱۳۹۸ش، ص ۵۱ و ۵۲) ورود تدریجی رسانه‌ها و کاهش کنترل بر آن‌ها، منجر به ایجاد یک شوک فرهنگی در خانواده‌ها خواهد شد که این تأثیرات می‌تواند در سطوح نامرئی و گاه قابل مشاهده باشد و باعث از بین رفتن امنیت و آرامش و از هم‌پاشیدگی خانواده‌ها شود.

۲. پرهیز از مدگرایی و تقلید از فرهنگ بیگانه

نمایش الگوهای نادرست فرهنگ‌های بیگانه آسیب‌های فرهنگی متعددی را در

میان خانواده‌ها ایجاد کرده است. این موضوع نه تنها موجب دلزدگی از فرهنگ بومی می‌شود، بلکه زمینه‌ساز بروز نابهنجاری‌های فرهنگی نیز خواهد بود.

سیاست‌گذاری حاکم بر رسانه به دنبال ترویج و گسترش یک فرهنگ واحد، که همان فرهنگ غربی است، می‌باشد. در این فرایند، فرهنگ‌های بومی و سنت‌ها به حاشیه رانده می‌شوند و افراد به طور ناخودآگاه و غیرمستقیم آداب و رسوم خود را بی‌اهمیت و کسل‌کننده تلقی می‌کنند. (زمانی و تقی‌پور، ۱۳۹۶ش، ص ۱۰۲) رسانه‌ها نه تنها بر افکار و عقاید اعضای خانواده تأثیر می‌گذارند، بلکه در زمینه‌های مختلفی مانند اوقات فراغت، نوع پوشش و آرایش، شیوه غذا خوردن و روابط خانوادگی و اجتماعی نیز نقش دارند. جریان‌های فرهنگی جهانی بر ایدئال‌ها، ارزش‌ها و تصورات افراد تأثیر می‌گذارند و آن‌ها را با الگوها و سبک‌های زندگی متنوعی آشنا می‌کنند. جوانان به عنوان بخش عمده‌ای از مخاطبان این جریان‌ها، معمولاً به نوع‌گرایی و تنوع‌طلبی اهمیت بیشتری می‌دهند.

از دیگر مشکلات رسانه‌ها، به خصوص تلویزیون، همزاد پنداری جوانان و نوجوانان است. به این معنی که آنها خودشان را با شخصیت‌های سریال‌ها و فیلم‌ها مقایسه می‌کنند و دوست دارند مثل آنها شوند. چه بسا این امر می‌تواند باعث تحقیر شخصیت جوانان و نوجوانان شود و به اقداماتی از قبیل آرایش بیش از حد، عمل جراحی بینی، تغییر پوشش دست بزنند. (احسانی، ۱۳۹۶ش، ص ۱۷)

از طرفی دیگر، در فرهنگ دینی، به دلیل پیامدهای منفی مصرف‌گرایی و تأثیرات اخلاقی آن، از شباهت پیدا کردن به فرهنگ‌ها و رفتارهای بیگانه نهی شده است. پیامبر اکرم ﷺ در این زمینه می‌فرماید: «لَا يُشَبِّهُ الَّذِي بِالزِّي حَتَّى يُشَبِّهَ الخُلُقَ بِالخُلُقِ وَمَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ؛ ظواهر افراد با هم یکسان نمی‌شوند مگر آنکه خلق و خویشان با یکدیگر برابر شود و هر کس به گروهی شباهت جوید در شمار آنها محسوب می‌گردد».

(محمدی ری شهری، ج ۱، ۱۳۹۰ ش، ص ۴۰۶)

همچنین امام باقر علیه السلام در این باره می فرماید:

«أوحى الله إلى نبي من الأنبياء أن قل لِقَوْمِكَ: لا يلبسوا لباس أعدائى، ولا يطعموا طعام أعدائى، ولا يُشاكلوا بمشاكل أعدائى، فيكونوا أعدائى كما هم أعدائى؛ خداوند به یکی از پیامبران وحی فرمود که به قومش بگویند که مانند دشمنان خدا لباس نپوشند، مثل آنها خوراک نخورند و به شکل ایشان در نیایند که در این حال همچون آنها دشمن خدا خواهند بود». (طوسی، ۱۴۰۷ ق، ج ۶، ص ۱۷۳)

بدین ترتیب، تقلید از فرهنگ بیگانه و مدگرایی مشکلات اساسی بر خانواده‌ها تحمیل می کند که یکی از آنها، از بین رفتن امنیت خانواده است.

بدین ترتیب، استعمارگران اکنون به این نتیجه رسیده اند که بهترین راه نفوذ بر سایر کشورها، نفوذ در فرهنگ آنان و استحاله درونی است و از این راه، بدون هیچ دغدغه‌ای می خواهند به آینده منافع خود مطمئن باشند. (وکیلی، ۱۴۰۰، ص ۸) زمانی این مسئله فراگیر می شود که تعامل فرهنگی از راه این رسانه‌ها، بدون تعامل فکری و علمی صورت می گیرد و گیرندگان پیام، بدون آگاهی یا آموزش و فرهنگ سازی در برابر تهاجم فرهنگ بیگانه قرار می گیرند و وارد تعامل یک سویه، بدون توانایی تولید اندیشه می شوند. در این صورت، بدون سلاح، ایده و اندیشه، فرهنگ و ارزش‌های آنها مورد هجوم فرهنگ بیگانه قرار خواهد گرفت. درجه نفوذ رسانه در جوامع و تأثیرات آنها به حدی است که آموزش سواد رسانه‌ای را به امری اجتناب ناپذیر تبدیل کرده است.

(رحمانی، ۱۴۰۲ ش، ص ۳۱)

آموزش و رشد سواد رسانه‌ای به عنوان یک راهکار فرهنگی و مورد قبول صاحب نظران می تواند از بسیاری از آسیب‌های فرهنگی ناشی از رسانه‌های مدرن و تأثیرات چند سطحی و مخرب و چند جانبه آنها جلوگیری کند. (رضایی، ۱۳۹۶ ش،

ص ۵) به نظر می‌رسد توجه به نقش سواد رسانه‌ای در فرهنگ خانواده، می‌تواند ظرفیت‌های خانواده را روشن‌تر سازد؛ پس افزایش سواد رسانه‌ای خانواده‌ها، اقدامی است که نتایج آن، می‌تواند برخی از چالش‌های این حوزه را به فرصت تبدیل نماید؛ (وکیلی، ۱۴۰۰، ص ۱۰) در نتیجه با از میان برداشتن این چالش‌ها، امنیت خانواده تأمین می‌شود.

ج. تأثیر اجتماعی سواد رسانه

اجتماعی شدن یک فرایند دو جانبه‌ی ارتباطی بین فرد و خانواده و جامعه است و مهارت‌های اجتماعی بخشی از جریان اجتماعی شدن فرد است. (زارعی و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۵) پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و توجه والدین به فرزندان در خانواده بسیار مهم است. والدین باید با فناوری‌های روز آشنا باشند و بفهمند که تغییر در رفتار فرزندان یا یکی از اعضای خانواده می‌تواند نشان‌دهنده تغییر در طرز فکر آن‌ها باشد. اگر پایه‌های فکری و شخصیت افراد به درستی شکل نگیرد، احتمال نفوذ به حریم خصوصی و امنیت خانواده افزایش می‌یابد؛ بنابراین، اگر خانواده‌ها شناخت کافی از رسانه‌ها و شیوه‌های جدید ارتباطی داشته باشند، می‌توانند از بروز بسیاری از جرایم، ناهنجاری‌های اجتماعی، انزوای اجتماعی و ارتباطات پنهانی جلوگیری کنند که در اینجا به دو مورد آن اشاره می‌شود:

۱. جلوگیری از انزوای اجتماعی و کاهش تعاملات اجتماعی

برخی نظریه‌پردازان بر این باورند که تعاملات مجازی می‌تواند به کاهش تعاملات اجتماعی واقعی، به ویژه از نظر عمق و کیفیت آن‌ها منجر شود. به طور کلی، افزایش استفاده از رسانه‌ها با کاهش ارتباطات نزدیک و صمیمی میان اعضای خانواده و دوستان همراه است. فردی که وقت زیادی را در شبکه‌های اجتماعی می‌گذراند،

ممکن است ارتباط با دنیای واقعی، خانواده و دوستان را بی معنا و کسل کننده تلقی کند و به دنبال تعاملات و علاقه‌های خود در فضای مجازی باشد. در این صورت، ارتباطات واقعی برای او بیگانه شده و تمایل به انزوا و ماندن در خانه برای فعالیت در دنیای مجازی افزایش می‌یابد. (ر.ک: زمانی و تقی‌پور، ۱۳۹۶ش، ص ۱۰۱)

افزایش استفاده از رسانه‌ها، به‌ویژه بین نوجوانان و نسل جدید، منجر به شکاف آگاهی میان نسلی، به‌ویژه در خانواده‌ها شده است. نفوذ رسانه‌ها در ارتباطات فردی، فردگرایی را افزایش داده و ارتباطات واقعی را محدود می‌کند. این وضعیت نه تنها تمایل به استفاده از رسانه‌ها را بیشتر کرده، بلکه آن‌ها را به عنوان بهترین جایگزین برای تعاملات اجتماعی معرفی می‌کند. وابستگی روانی به وسایل ارتباطی به حدی است که دور شدن از آن‌ها احساس فقدان ایجاد می‌کند. همچنین، استفاده از فناوری‌های ارتباطی علاوه بر کاهش پیوندهای میان فردی و چهره به چهره، می‌تواند آسیب‌های جسمی و روحی نیز به همراه داشته باشد؛ (ر.ک: بهادری و برقی، ۱۳۹۷ش، ص ۳۰۳) اما با افزایش سواد رسانه‌ای اعضای خانواده، می‌توان از این آسیب‌ها جلوگیری کرد و فرد با آگاهی و کنترل به تعاملات سالم پرداخته و درگیر آسیب‌های رسانه‌ای چون انزوای طلبی نمی‌شود و امنیت خانواده به مخاطره نمی‌افتد.

۲. جلوگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی

این نکته انکارناپذیر است که رسانه‌ها به واسطه کششی که دارند، عمیقاً از نظر روحی و تربیتی بر افراد اثر می‌گذارند؛ بنابراین هرگاه برنامه و محتوای رسانه، مطالب مفید اجتماعی و تربیتی را در بر داشته باشد، افراد را از همان ابتدا به طرف اهداف عالی و انسانی رهبری خواهند کرد. برعکس، چنانچه محتوای رسانه، ترویج ناهنجاری‌هایی چون: مضامین خشونت، قتل، کشتار، خیانت، اعتیاد و... را دربرگیرد، روح ماجراجویی و درنده‌خویی را در آن‌ها بیدار می‌کند و از افراد عوامل ضداجتماعی و مخرب خواهد

ساخت. (رضاداد و شعاعی، ۱۳۹۹ش، ص ۳۳۰)

در دنیای امروز، کودکان و نوجوانان از طریق مشاهده و تقلید یاد می‌گیرند. برخی رسانه‌ها رفتارهای ضداجتماعی مانند پرخاشگری و خشونت را به گونه‌ای طبیعی نمایش می‌دهند که این امر می‌تواند حساسیت نوجوانان را نسبت به این رفتارها کاهش دهد. در مقابل، افرادی که دارای سواد رسانه‌ای بالاتری هستند، قادرند پیام‌های دریافتی از رسانه‌ها را بهتر تحلیل و انتخاب کنند. این افراد هنگام مواجهه با پیام‌های پرخاشگرانه، تحریک‌کننده هیجانات جنسی یا مشوق اعتیاد، به طور هوشمندانه برخورد کرده و از تأثیرات منفی آن‌ها آگاه هستند. در نتیجه، آن‌ها می‌توانند اثرات منفی رسانه‌ها را خنثی کرده و اجازه ندهند اهداف مغرضانه برنامه‌سازان رسانه‌ای به نتیجه برسد. این افراد که تحت تأثیر پیام‌های تخریب‌کننده روابط انسانی قرار نمی‌گیرند، در ارتباطات اجتماعی موفق‌تر هستند. بنابراین، سواد رسانه‌ای می‌تواند به عنوان یک دژ محکم در برابر ناهنجاری‌ها، به ویژه در محیط خانواده عمل کرده و امنیت آن را تضمین کند.

د. تأثیر اقتصادی سواد رسانه

امروزه، بسیاری از ارزش‌ها و هنجارهای اقتصادی از طریق رسانه‌ها به افراد انتقال می‌یابد. رسانه‌ها با ویژگی‌های منحصر به فرد خود قادرند اولویت‌های فکری افراد را تعیین و هدایت کنند. انسان‌ها به طور ناخودآگاه زندگی خود را از جنبه‌های مختلف با محتوای رسانه‌ها تطبیق می‌دهند. با توجه به این واقعیت که پیام‌های رسانه‌ای همواره دارای جنبه‌های سازنده و مخرب هستند، حیات اقتصادی بشر امروز به شدت تحت تأثیر رسانه‌های گروهی قرار دارد. سواد رسانه‌ای نقش اساسی در بهره‌وری اقتصاد خانواده ایفا می‌کند و بر الگوی مصرف در زمینه‌هایی مانند خوراک، پوشاک، مسکن و تفریحات تأثیرگذار است. این سواد می‌تواند به کاهش مصرف‌گرایی و مدگرایی کمک

کرده و استفاده بهینه و نگهداری صحیح از کالاها و ترویج مصرف تولیدات داخلی را تسهیل کند. (ر.ک: علوی نیا و رجیبی، ۱۴۰۰ش، ص ۱۱۱) در اینجا به دو مورد اشاره می شود:

۱. پرهیز از مصرف گرایی

سواد رسانه‌ای یکی از دلایل مهم در پرهیز از مصرف گرایی است. مصرف گرایی به عنوان یک پدیده اجتماعی و اقتصادی، منجر به هدر رفتن بهینه کالاها و وسایل تولیدی می شود که هنوز قابلیت استفاده دارند. این وضعیت نه تنها وابستگی اقتصادی جامعه را افزایش می دهد، بلکه استقلال اقتصادی را نیز به خطر می اندازد. در نتیجه، تلاش و کار در جامعه کاهش یافته و نیاز به کالاهای وارداتی و تولیدات غیر داخلی بیشتر می شود. امروزه، تبلیغات گسترده در رسانه‌ها مانع از آن می شود که خانواده‌ها بر اساس درآمد واقعی خود مصرف کنند. این تبلیغات باعث ایجاد انتظارات غیر واقعی و فشار بر خانواده‌ها برای خرید کالاهایی می شود که ممکن است فراتر از نیازهای واقعی آن‌ها باشد. (ر.ک: رئیسی وانانی، ۱۳۹۱ش، ص ۱۶۹) همچنین مطالعات نشان می دهند که بین میانگین سواد رسانه‌ای و درآمد خانواده رابطه‌ای مثبت وجود دارد، به گونه‌ای که اعضای خانواده‌هایی که سطح درآمدی بیشتری دارند، میزان سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی آن‌ها نیز بیشتر است. (ر.ک: مهرابی، ۱۳۹۸ش، ص ۱۲۳)

پرداختن بیش از حد برخی از خانواده‌ها به مباحث اقتصادی به وسیله رسانه‌ها موجب می شود احساس کنند که تفکرات افراد جامعه و محیط پیرامونشان به شدت مادی شده است؛ در این صورت خانواده‌ها به رفع نیازهای مادی خود به عنوان اولویت‌های مهم زندگی می پردازند، در حالی که فضای واقعی جامعه به گونه‌ای دیگر است.

تبلیغات فراوان رسانه‌ها برای خرید کالاها می تواند موجب مدگرایی افراطی در

خانواده‌ها شود، به طوری که خانواده‌های مدگرا مجبور به پرداخت هزینه‌های سنگین برای پیروی از مد هستند. رسانه‌های جمعی با ایجاد نیازهای کاذب، اشتیاق و نیازی دروغین در خانواده‌ها ایجاد می‌کنند و تبلیغات بازرگانی با تکرار ارزش‌های زندگی مرفه، مصرف‌گرایی را تقویت می‌نماید. این نوع تبلیغات ممکن است کارکردهای منفی پنهانی داشته باشد و محیط آرام خانواده را به فضایی پر از اضطراب برای خرید کالاهای جدید تبدیل کند. همچنین، عقلانیت اقتصادی تحت تأثیر احساسات ناشی از خرید کالاهای غیرضروری قرار می‌گیرد و خانواده‌ها ممکن است کالاهایی را خریداری کنند که به آن‌ها نیازی ندارند. این وضعیت منجر به افزایش مصرف‌گرایی و تجمل‌گرایی در جامعه می‌شود که اختلالاتی در اقتصاد خانواده و در نهایت اقتصاد کل کشور ایجاد می‌کند. (رک: رئیسی و انانی، ۱۳۹۱ش، ص ۱۴۷)

در صورتی که سواد رسانه‌ای نقش کلیدی در صرفه‌جویی و استفاده بهینه از وسایل و کالاها دارد. برای بهره‌وری اقتصادی خانواده، ضروری است که اعضای خانواده نه تنها به دنبال خرید کالاهای جدیدتر نباشند، بلکه از مصرف کالاهای جدیدی که توسط شرکت‌های خارجی تولید و با تبلیغات وسیع به بازار عرضه می‌شوند، خودداری کنند. به جای تمرکز بر خرید محصولات جدید، خانواده‌ها باید به استفاده مفیدتر و کامل‌تر از کالاهایی که در اختیار دارند توجه کنند؛ حتی اگر کالاهای جدید از نظر کیفیت بهتر باشند. عدم استفاده از کالاهایی که هنوز عمر مفیدی دارند، مصداق اسراف است.

بنابراین، سواد رسانه‌ای به خانواده‌ها کمک می‌کند تا با آگاهی از تهدیدات اقتصادی فضای مجازی، امنیت خود و فرزندانشان را در محیط خانواده حفظ نمایند.

۲. پرهیز از تنوع‌طلبی

آنچه برای نظام‌های سرمایه‌داری اهمیتی خاص دارد، ایجاد نیاز کاذبی است که با

بمباران اطلاعاتی در افراد ایجاد می‌کنند. هنگامی که افراد در رسانه‌ها خود را در میان انبوهی از اطلاعات متنوع و رنگارنگ می‌بینند، به طور ناخودآگاه رنگ و بوی خواسته‌ها و امیال آن‌ها تغییر می‌کند؛ به طوری که نیازهای معمولی جای خود را به نیازهای جدید و متنوع می‌دهند. این نیازها و خواسته‌ها نیز روز به روز در حال نوشدن است. مثلاً جوانی که در گذشته به یک دوچرخه یا موتور قانع می‌شد، اکنون با بهترین خودرو هم راضی نمی‌شود. (زمانی و تقی‌پور، ۱۳۹۶ش، ص ۱۰۲)

تبلیغات فراوان کالاهای مصرفی می‌تواند توقعات غیرواقعی را در خانواده‌ها ایجاد کند و سلیقه آن‌ها را به سمت خرید کالاهایی سوق دهد که به آن‌ها نیازی ندارند. این تبلیغات با افزایش انتظارات مادی خانواده‌ها، مشکلاتی را برای آن‌ها به وجود می‌آورد و ممکن است به کاهش امنیت خانواده منجر شود؛ به عنوان مثال، زنی که زندگی‌های تجملاتی را در رسانه‌ها مشاهده می‌کند، ممکن است انتظار داشته باشد شوهرش نیز چنین سطحی از زندگی را فراهم کند، درحالی که منابع مالی او محدود است. ناتوانی در تأمین این انتظارات می‌تواند به بروز تنش‌ها و ناهنجاری‌های خانوادگی منجر شود.

امروزه نمی‌توان سواد رسانه‌ای را از سبک زندگی منفک کرد. اگر تأثیرات رسانه مدیریت شود، می‌تواند جامعه را به مرز خودکفایی در اقتصاد خانواده برساند. از طرفی نمی‌توان نقش سواد رسانه‌ای را در ساده‌زیستی، صرفه‌جویی، پرهیز از اسراف و تجمل‌گرایی و الگوی اعتماد به کالای ملی انکار کرد؛ زیرا اگر سواد رسانه‌ای شکل گیرد، ظرفیت تحمل سختی و فشار در درون اقتصاد خانواده ارتقا می‌یابد (علوی‌نیا و رجبی، ۱۴۰۰ش، ص ۱۱۸) و موجب می‌شود افراد نگاه واقع‌بینانه‌تری به تبلیغات اقتصادی داشته باشند که این خود آرامش و امنیت خانواده را به دنبال دارد.

ذ. تأثیر سیاسی سواد رسانه

رسانه‌ها بر مسائل سیاسی تأثیر زیادی دارند و در پس نقاب آزادی‌گرایی، منافع

سیاسی دولت‌های صاحب سلطه را تأمین می‌نمایند. (رضایی، ۱۳۹۶ش، ص ۸) دولت‌ها همواره رسانه‌ها را به عنوان ابزاری تبلیغاتی به کار می‌گیرند تا بتوانند ایدئولوژی‌های خاص خود را در سطح ملی و بین‌المللی ترویج دهند. (یزدیان، ۱۳۹۳ش، ص ۴۶) یکی از نهادهایی که بیشترین تأثیر را از این ابزارها می‌پذیرد، خانواده‌ها هستند که بسته به نوع تأثیرپذیری آن‌ها می‌توانند امنیت خانواده را تضمین یا به آن خدشه وارد کنند. یکی از عواملی که نقش بسیار مهمی در کارایی سیاسی افراد دارد، داشتن سواد رسانه‌ای سیاسی است که موجب می‌شود افراد با دید باز و عمیق به مسائل سیاسی بنگرند و از این روزه مشکلات فراوانی که امنیت جامعه و خانواده را تهدید می‌کند، جلوگیری کنند. در ذیل به دو مورد از آن‌ها اشاره شده است:

۱. بالا بردن بصیرت خانواده

رسانه‌ها در مسائل سیاسی، خانواده‌ها را در هر سطحی دچار دگرگونی می‌کنند. بنابراین، امروزه لازم است در فضای خبری و پیچیده در حال تحول، دسترسی، درک و کاربرد سواد رسانه‌ای نیز تکامل یابد تا اعضای خانواده به مهارت در ارتباط انتقادی با اخبار دست یابند و اسیر اخبار جعلی و دروغین نشوند؛ زیرا انتشار اطلاعات نادرست و اخبار جعلی توسط افراد، نظام‌های سیاسی را با چالش‌های جدی روبرو می‌کند. (رک: محمدی‌فر، ۱۳۹۹ش، ص ۵۶) یکی از اندیشمندان (پتازک) ابعاد سواد رسانه‌ای را این‌طور بیان می‌کند که مخاطب برخوردار و آگاه از آن، می‌تواند داوری‌های مستقل و متفاوتی درباره محتوای رسانه‌ها داشته باشد و مجهز به سلاح بینش و تفسیر اطلاعات باشد. (اسدپور و مردای، ۱۳۹۹، ص ۵۹) چنانچه سواد رسانه‌ای سیاسی به اندازه کافی و به خوبی توسعه نیافته باشد، افراد ممکن است در دام شایعات گرفتار شوند و اظهارنظرهای نامناسبی ارائه دهند که می‌تواند هزینه‌هایی را برای نظام سیاسی به همراه داشته باشد.

بنابراین، سواد رسانه‌ای می‌تواند یک قدرت تجزیه و تحلیل سیاسی به افراد بدهد تا از طریق آن بتوانند فرایندهای حکمرانی، نحوه اعمال تصمیم‌ها و ماهیت آن‌ها را شناسایی نمایند. سواد رسانه‌ای کمک می‌کند تا افراد قضاوت‌های صحیح‌تری نسبت به محیط پیرامون و تصمیمات حاکمیت داشته باشند. بنابراین، توجه به سواد رسانه‌ای با توجه به شرایط اشباع رسانه‌ای ضروری است. اضافه بار اطلاعاتی در فضای مجازی بیشترگیرندگان پیام را منفعل می‌کند؛ اما سواد رسانه‌ای نحوه استفاده از اطلاعات دریافتی و کنشگری حاصل از آن را، به ویژه در حوزه عمومی، تسهیل می‌کند. (شیرعلی، ۱۳۹۹ش، ص ۳۴۹)

سواد رسانه‌ای سیاسی به خانواده‌ها کمک می‌کند تا اطلاعات صحیح را از نادرست تشخیص دهند، که این امر سلامت و امنیت جامعه و خانواده را تضمین کرده و احساس کارایی سیاسی را افزایش می‌دهد. این سواد فردی انتقادی و فعال ایجاد می‌کند که قادر به ارزیابی اخبار و آگاهی از نگرش‌ها و رفتارهای مدنی و سیاسی خود است. سواد رسانه‌ای شامل نگرشی بازاندیشانه، مسئولانه، انتقادی و خلاقانه نسبت به متون رسانه‌ای است که ترکیبی از مهارت‌های تفکر انتقادی و دانش ارتباطی است. (اسدپور و مردای، ۱۳۹۹، ص ۶۳) این مهارت‌ها به افراد کمک می‌کنند تا مسائل اجتماعی را تحلیل کرده، ناکارآمدی‌ها را شناسایی کنند و از وضعیت جامعه آگاه شوند. تفکر انتقادی در سیاست به پیشرفت و خوداصلاحی نظام سیاسی کمک می‌کند و افراد را قادر می‌سازد تا با شهامت فکری، واقعیت‌ها را در میان اطلاعات مغشوش شفاف کنند و در تصمیم‌گیری‌های سیاسی مؤثر باشند.

بنابراین، داشتن سواد رسانه‌ای سیاسی خانواده‌ها درک عمیق‌تری از فرایندهای سیاسی برای آن‌ها روشن می‌سازد که این امر منجر به افزایش بصیرت و دانشی گسترده از وقایع جاری می‌شود. این نگرش واقع‌بینانه خانواده‌ها نسبت به سیاست موجب

می‌شود که در این مسیر قضاوت‌ها و انتخاب‌های صحیحی داشته باشند و هیچ‌گاه پشیمان نشوند و از تصمیم خود راضی باشند که این امر آرامش و امنیت خانواده را به ارمغان می‌آورد.

۱. افزایش اعتماد و مشارکت سیاسی

یکی از عواملی که در گوناگونی فرهنگ‌های سیاسی به منزله گزاره سیاست‌ساز بر اعتماد سیاسی و مشروعیت آن تأثیرگذار بوده، رسانه است. رسانه‌ها به عنوان صاحبان قدرت، نه تنها رکن چهارم دموکراسی محسوب می‌شوند، بلکه در شکل‌گیری فضای سیاسی نیز تأثیرگذار هستند. خانواده‌ها با افزایش آگاهی سیاسی خود می‌توانند فضایی ایجاد کنند که اعتماد سیاسی تقویت یا تضعیف شود. امروزه، اعضای خانواده به ارتباط‌گیری مستقل تبدیل شده‌اند و در استراتژی‌های قدرت فعالانه شرکت می‌کنند. این کنشگری به آن‌ها اجازه می‌دهد تا بنا به نیازهای ارتباطی خود، در راستای حمایت یا مخالفت با نظام حاکم عمل کنند. خانواده به عنوان هسته اصلی یک نظام اجتماعی، نقش مهمی در مشروعیت آن دارد. سواد رسانه‌ای که با اعتماد سیاسی مرتبط است، می‌تواند روابط مثبت در زندگی مدنی و اعتماد به نظام سیاسی را تقویت کند. در جوامعی که سطح سواد و توانایی درک محتوای رسانه‌ای بالا است، افراد تمایل بیشتری به مشارکت سیاسی نشان می‌دهند. (رک: اسدیپور و مرادی، ۱۳۹۹ش، ص ۷۴)

سواد رسانه‌ای به افراد کمک می‌کند تا با مقابله با رسانه‌های بزرگ یا طرفدار یک حزب خاص، پیام‌های صحیح را انتخاب کرده و در نتیجه در تصمیم‌سازی‌ها و مشارکت فعال در جامعه مدنی ترغیب شوند. دولت‌ها برای بقای خود به مشارکت مردم نیاز دارند و این مشارکت بدون وجود اعتماد سیاسی دشوار است. افزایش اعتماد سیاسی موجب تقویت تعامل بین مردم و دولت و در نتیجه افزایش مشارکت سیاسی می‌شود، درحالی‌که کاهش اعتماد می‌تواند به کاهش حمایت مردم، کاهش مشارکت سیاسی و

بحران مشروعیت منجر گردد. در حقیقت، تقویت و تضعیف نظام سیاسی در عرصه‌ی بین‌المللی می‌تواند برای یک کشور بسیار تأثیرگذار باشد که مهم‌ترین نقش آن، در امنیت جامعه و در نگاه جزئی‌تر امنیت خانواده است.

ر. تأثیر علمی سواد رسانه

سواد رسانه‌ای سیاسی به خانواده‌ها کمک می‌کند تا اطلاعات صحیح را از نادرست تشخیص دهند، که این امر سلامت و امنیت جامعه و خانواده را تضمین کرده و احساس کارایی سیاسی را افزایش می‌دهد. این سواد فردی انتقادی و فعال ایجاد می‌کند که قادر به ارزیابی اخبار و آگاهی از نگرش‌ها و رفتارهای مدنی و سیاسی خود است. سواد رسانه‌ای شامل نگرشی بازاندیشانه، مسئولانه، انتقادی و خلاقانه نسبت به متون رسانه‌ای است که ترکیبی از مهارت‌های تفکر انتقادی و دانش ارتباطی است. (اسدیپور و مردای، ۱۳۹۹ش، ص ۶۳) این مهارت‌ها به افراد کمک می‌کنند تا مسائل اجتماعی را تحلیل کرده، ناکارآمدی‌ها را شناسایی کنند و از وضعیت جامعه آگاه شوند. تفکر انتقادی در سیاست به پیشرفت و خوداصلاحی نظام سیاسی کمک می‌کند و افراد را قادر می‌سازد تا با شهامت فکری، واقعیت‌ها را در میان اطلاعات مغشوش شفاف کنند و در تصمیم‌گیری‌های سیاسی مؤثر باشند.

بنابراین، داشتن سواد رسانه‌ای سیاسی خانواده‌ها درک عمیق‌تری از فرایندهای سیاسی برای آن‌ها روشن می‌سازد که این امر منجر به افزایش بصیرت و دانشی گسترده از وقایع جاری می‌شود. این نگرش واقع‌بینانه خانواده‌ها نسبت به سیاست موجب می‌شود که در این مسیر قضاوت‌ها و انتخاب‌های صحیحی داشته باشند و هیچ‌گاه پشیمان نشوند و از تصمیم خود راضی باشند که این امر آرامش و امنیت خانواده را به ارمغان می‌آورد.

نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده در این پژوهش به شرح زیر است:

یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان، نیاز به امنیت است. بالاترین وظیفه‌ای که خانواده برعهده دارد، حفظ امنیت و کیان خانواده است، چرا که تأمین بسیاری از نیازهای آدمی در گرو امنیت است. رسانه‌ها در ایجاد امنیت نقشی مؤثر ایفا می‌کنند. تأکید بر نقش مثبت رسانه‌های گروهی نباید ما را از تأثیرات منفی آن غافل کند. یکی از حوزه‌های متأثر از رسانه‌ها، خانواده است. در حقیقت، سواد رسانه‌ای ساختار فکری به خانواده می‌دهد که بر اساس آن باید و نبایدهای استفاده از رسانه را مشخص می‌کند و این‌گونه از بسیاری از مخاطرات و تهدیدات در امان خواهد ماند. در واقع، سواد رسانه‌ای در تأمین حق امنیت خانواده تأثیرگذار است که عبارت‌اند از: تأثیر مذهبی، مانند جلوگیری از تضعیف باورها و اعتقادات مذهبی، تأثیر فرهنگ‌گینیز می‌توان به پرهیز از تغییر سبک زندگی، پرهیز از مدگرایی و تقلید از فرهنگ بیگانه اشاره کرد. در بُعد تأثیر اجتماعی نیز باعث جلوگیری از انزوای طلبی و کاهش تعاملات اجتماعی، جلوگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی می‌گردد. از لحاظ اقتصادی هم موجب پرهیز از مصرف‌گرایی و پرهیز از تنوع‌طلبی می‌شود. تأثیر سیاسی سواد رسانه نیز باعث بالا رفتن بصیرت خانواده، افزایش اعتماد و مشارکت سیاسی، و در نهایت با تأثیر علمی افزایش سطح علمی خانواده را به دنبال خواهد داشت.

منابع و ماخذ

قرآن

۱. ابن منظور، محمبن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار صادر، سال ۱۴۱۴ ق.
۲. احسانی، حمیده، «نقش و تأثیر رسانه‌ها در تربیت اجتماعی و دینی کودکان، نوجوانان، جوانان و خانواده»، مجله نخبگان علوم و مهندسی، جلد ۲، شماره ۶، سال ۱۳۹۶ ش.
۳. احمدی، وحیده، «نهاد خانواده و جایگاه آن در امنیت فرهنگی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۹۶، تابستان ۱۴۰۱ ش.
۴. آرت سیلور بلات، جین فری، باربارا فینان؛ مترجم امیر یزدیان. رویکرد تحلیلی در سواد رسانه‌ای، یزدیان. قم: صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۳ ش.
۵. اسدپور، آسیه و مرادی، علیرضا، «نقش سواد رسانه‌ای در اعتماد سیاسی (مطالعه موردی: مردم شهرشاهی نشهر)»، نشریه رسانه، سال ۳۱، شماره ۳، سال ۱۳۹۹ ش.
۶. اسلامی، علی و جهانگیر، زهرا، «شبکه‌های اجتماعی مجازی، آسیب‌شناسی روانی و فرهنگی در خانواده»، اولین کنفرانس بین‌المللی فرهنگ، آسیب‌شناسی روانی و تربیت، ۱۳۹۶ ش.
۷. افراسیابی، حسین و پورخرم، یاسین و ممبینی، سجاد، «عوامل اجتماعی و فرهنگی مرتبط با احساس امنیت در فضای خانواده»، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره نهم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴ ش.
۸. امیری، سمیرا، «تأثیر سواد رسانه‌ای بر بنیان خانواده»، مدیریت رسانه، شماره ۴۴، خرداد ۱۳۹۸ ش.
۹. امینی، فهیمه، «ضرورت آشنایی با سواد رسانه‌ای در خانواده»، دومین کنفرانس

ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، سال ۱۳۹۴ ش.

۱۰. بهادری خسروشاهی، جعفر و برقی، عیسی، «نقش سواد رسانه‌ای والدین و هویت اجتماعی بر مصرف رسانه‌ای دانش‌آموزان»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، سال چهارم، شماره ۱۴، تابستان ۱۳۹۷ ش.

۱۱. بهمن، مهران، «نقش سواد رسانه در تحکیم بنیان خانواده با رویکرد پیشگیری از هرزه‌نگاری»، کنفرانس جهانی روان‌شناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم، سال ۱۳۹۵ ش.

۱۲. پروین، خیرالله و خلیل‌زاده، سید محمد مهدی و فرج‌پور اصل مرندی، علی اصغر، «بررسی فرهنگی-حقوقی زبان‌های معنوی ناشی از رسانه‌ها بر نهاد خانواده»، دوفصلنامه علمی-پژوهشی دین و ارتباطات، سال بیستم و دوم، شماره دوم، پیاپی ۴۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۴ ش.

۱۳. ترابی، یوسف، «امنیت اخلاقی در سپهر اندیشه مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای»، فصلنامه انجمن انقلاب اسلامی، شماره ۸، سال سوم، بهار ۱۳۹۳ ش.

۱۴. الجوهری، أبو نصر، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، بیروت: دار العلم للملایین، چاپ چهارم، سال ۱۴۰۷ ق.

۱۵. جیمز پاتر؛ مترجمان امیریزدیان، منا نادعلی، پیام آزادی، «بازشناسی رسانه‌های جمعی با رویکرد سواد رسانه‌ای»، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۱ ش.

۱۶. حیدریه‌زاده، بهاره السادات، «ضرورت سواد رسانه‌ای در کودکان و نوجوانان و تأثیر آن بر سلامت خانواد»، شیراز، نخستین کنفرانس ملی علوم شناخت و تعلیم و

تربیت، آذر ۱۳۹۹ ش.

۱۷. دارابی، علی، «ارتقای سواد رسانه‌ای و تأثیر آن بر تقویت توسعه سیاسی در جامعه ایرانی»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال بیست و سوم، شماره ۳، پیاپی ۲۶، تابستان ۱۳۹۵ ش.

۱۸. دهقان شاد، حوریه و محمودی کوکنده، سید محمد، «بررسی ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای کودکان و نوجوانان از نگاه متخصصان آموزش و پرورش شهر تهران»، مطالعات رسانه‌ای، سال هفتم، شماره شانزدهم، بهار ۱۳۹۱ ش.

۱۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت: دار الشامیه، سال ۱۴۱۲ ق.

۲۰. رحمانی، نیره، «نقش سواد رسانه‌ای و الگوی والد فرزندگی در شکل‌گیری هویت دینی فرزندان»، پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، دوره ۴، شماره ۴، ۱۴۰۲ ش.

۲۱. رضاداد، نجمه و شعاعی، محمدحسین، «نقش تعدیل‌کننده سواد رسانه‌ای در رابطه سطح سلامت خانواده و مشکلات هیجانی-رفتاری نوجوانان»، دوفصلنامه علمی دین و ارتباطات، سال بیست و هفتم، شماره اول پیاپی ۵۷، بهار و تابستان ۱۳۹۹ ش.

۲۲. رضائی، محسن، «سواد رسانه‌ای، خانواده، فرصت‌ها و چالش‌ها»، دومین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی فرهنگی و پژوهش دینی، رشت، تیر ۱۳۹۶ ش.

۲۳. ریسی و انانی، حسین، «رسانه و نقش خانواده در تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی»، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۱ ش.

۲۴. زارعی، علیرضا و زمانی خانه‌زنیانی، مهدی و محبوبی نژاد، علیرضا و فرودی، محمد و متقی، لیلا سادات، «اهمیت و جایگاه سواد رسانه‌ای در خانواده و جایگاه آن در تربیت اجتماعی کودک و نوجوان»، هشتمین همایش ملی تحقیقات میان‌رشته‌ای در

- مدیریت و علوم انسانی، تهران، بهمن ۱۴۰۲ ش.
۲۵. زبیدی، مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دار الفکر، سال ۱۴۱۴ ق.
۲۶. زمانی، عباس و تقی‌پور، فائزه، «شناسایی آسیب‌های اخلاقی و خانوادگی استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در میان فرزندان پسر شهر اصفهان»، فصلنامه علمی-ترویجی در حوزه اخلاق، سال هفتم، شماره ۲۸، پیاپی ۵۰، زمستان ۱۳۹۶ ش.
۲۷. شاملی، علی‌اکبر، «نظارت خانواده بر اطلاعات و ارتباطات فرزندان در شبکه‌های اجتماعی از منظر اخلاق»، فصلنامه علمی-ترویجی در حوزه اخلاق، سال هفتم، شماره ۲۸، پیاپی ۵۰، زمستان ۱۳۹۶ ش.
۲۸. شکری‌ساز، میثم، «بررسی نقش سواد رسانه‌ای خانواده بر کاهش آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی رسانه‌های اجتماعی»، دومین همایش بین‌المللی سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی با موضوع خانواده، سال ۱۳۹۷ ش.
۲۹. شیرعلی، اسماعیل، «بررسی نقش سواد رسانه‌ای در حکمرانی»، دوفصلنامه علمی نامه فرهنگ و ارتباطات، سال پنجم، شماره اول پیاپی ۹، پائیز و زمستان ۱۳۹۹ ش.
۳۰. طوسی، محمدبن‌الحسن، تهذیب الاحکام، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۳۱. عبدالرحمانی، رضا و زرگر، علیرضا و سحری، امید، «بررسی تأثیر محتوای غیراخلاقی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت اجتماعی (مطالعه موردی: شبکه اینستاگرام)»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۶۳، پاییز ۱۳۹۹ ش.
۳۲. علوی‌نیا، نسرین و رجبی، رقیه، «تأثیر سواد رسانه‌ای بانوان در بهره‌وری

اقتصاد خانواده در متون دینی»، مطالعات هنر و فرهنگ، دوره ۶، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰ ش.

۳۳. قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، بی تا.

۳۴. کریمی، محمد هادی، «تأثیرات رسانه در تربیت فرزندان و سبک زندگی آنان در خانواده»، مدیریت رسانه، شماره ۳۸، بهمن ۱۳۹۶ ش.

۳۵. محمدی ری شهری، محمد، حسینی، ابوالقاسم و حسینی، رضا، توسعه

اقتصادی بر پایه قرآن و حدیث، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، ۱۳۹۰.

۳۶. محمدی فر، نجات، «نقش سواد رسانه‌ای سیاسی و رسانه‌های ارتباط جمعی

در کارایی سیاسی و ارائه راهکارهای عملیاتی (مطالعه موردی دانشگاه شهید چمران اهواز)»، راهبرد، سال ۲۹، شماره ۹۷، زمستان ۱۳۹۹ ش.

۳۷. مهربانی، داود، «جایگاه خانواده در تحقیقات سواد رسانه‌ای در ایران: مرور

سیستماتیک»، مجله جهانی رسانه، شماره ۲۷، سال ۱۳۹۸ ش.

۳۸. وکیلی، الهه، «نقش سواد رسانه‌ای در فرهنگ خانواده»، بیست و ششمین

نشست تخصصی اقتصاد و رسانه و همایش ملی آفند رسانه‌ای، سال ۱۴۰۰ ش.